

הישראלי, שנפגש לראשונה עם אבו-שווקרי לפני כשנה וחצי. הציר הצטדק לפניו על שלא הבין בשעתו כראוי את חשיבות הפרשה.

„שלום — ישר דרך המדבר!“

מיד עם שובו ארצה, הזמין אסף את ציון בן-אפרים לפגישה עמו. נוסח הזמנה זו, מתאריך 3 בפברואר, 1952, מובא בצילום. בפגישה זו השתתפו גם אנכי. בעקבותיה נתקיימו כמה פגישות נוספות, שבחלק מהן נכח גם משה ששון ממשרד-החוץ.

התרשמנו עמוקות מאישיותו של אסף, אדם שחש בלבו את בעיות המרחב ופעל כמיטב יכולתו כדי להפוך את המגע עם המחחרת העיראקית למשנה במדיניות הישראלית. כאב לנו לשמוע מפיו על הצורה המשפילה בה נאלץ לחכות להזמנת נציגי המחחרת, שסירבו לדבר עמו עד שקיבלו את מכתבו של ציון.

לדבריו, התרשם מאד מאומנו ואמון-אבו-שווקרי. הוא התמרמר מאד על יחסו של שילוח כלפי הפרשה, ובמיוחד כעס על שלא ניתן לו להיפגש עם ציון לפני צאתו לשליחותו — דבר שראה בו מכשלה חמורה. הוא קיבל את הרושם שהערבים מגוימים בהערכת כוחה הפוליטי והכלכלי של המדינה. אך סיכמו היה חיובי ביותר, והוא נלל בדו"ח הרשמי שהגיש למשרד-החוץ.

לפני שחיבר דו"ח זה, ביקש אסף לשמוע מפינו פרטים נוספים על הרכב המחחרת. סירבנו לעשות זאת, בטענה שתהיה זאת בגידה בחברינו הערביים, וכי רק הם עצמם יכולים ורשאים להחליט מה למסור ומה לא. חזרנו על עמדה זו באוזני משה ששון, שהזמין אותנו מיד לאחר מכן לשם אותה מטרה. איני מהסס להוסיף כאן כהסבר כי לאור עמדתו העוינת של שילוח במשך כל הזמן, לא היה בלבנו בטחון מספיק שהפרטים שנמסרו לא יגיעו לאוזני אויבי המחחרת, ויגרמו לתוצאות קטלניות בתוך עיראק.

מזור להשחת את המסקנות של מיכאל אסף, כפי שנמסרו לנו בעל-פה, עם המסקנות של אבו-שווקרי, שהגיעו אלינו בכתב.

אחרי שחתנו עם אסף, רשמתי לפני את דבריו במלים הבאות: „ישנו (למשלת ישראל) קו-לאקו, והוא רחוק מלהיות זה כפי שהוא צריך להיות, הוא מוכתב לנו על-ידי הקהים של מדינות אחרות. העושות הכל להתאים אותו לקהים האנוכיים שלהן, ובפרט כשהן גם נותנות לנו עזרה כספית. אין לומר שאנו תמימי דעים לגמרי עם הקו הזה, אם כי יש בינינו גם כאלה המאמינים שכן טוב וכך צריך להיות. יתכן שצריך לחתום נגד גישה זו, אבל לא אני האיש המתאים לכך ולא אוכל לתת ידי לזאת. אני גם חושש שגישה שונה מזו של היום תסבך את יחסינו עם אמריקה בפרט, שלה אינטרסים שונים משלנו באזור זה, וכי עידוד ההצעה הערבית, בהתאם לתפיסת הערבים, עלולה להתפרש אצל האנגלים והאמריקאים כעשיית צרות (Trouble-Making).“

אמנם זה לא טוב בשבילנו. הדבר מקפא את יחסינו עם הערבים לזמן ארוך וגורם לנו תקלות רבות, סוגר בפנינו את הגבולות ויתכן אף גורם לשפיעות דמים מיותרת, אם כי אני סבור שפעלים כאלו גורמים נוספים שעליהם אין שליטה במצב הקיים. אבל ארצות המערב מעוניינות במצב הקיים ובשמירה עליו כל עוד הן יכולות. בודאי הן הפרענה לנו לשנות את המצב ביוזמתנו העצמית, והמשלה (של דויד בן-גוריון) לא תתן ידה לשינוי ערכים יסודי כהצעה הערבים, מחוץ אולי ליחסים תרבותיים בלתי-מיידיים.“

הלך צייטס ממכתבו של אבו-שווקרי לציון: „הדבר (טיפול משרד-החוץ בפרשה) מוכיח כי לבני עמך אין רגש כה טוב כלפינו כמו שיש לנו (המחחרת) כלפיכם. יתכן שסיבת הדבר נעוצה בהשפעה הבריטית או האמריקאית על מדינת ישראל, אשר בניגוד לדבריהם (של האנגלים והאמריקאים) אינם מביטים בעין יפה על האפשרות של שלום בין ישראל והערבים.“

אמור שוב לבני עמך כי השלום עמנו אינו מוביל דרך פירות המערב, דבר שאנו מדגישים לכם תמיד, אלא ישר דרך המדבר. אפילו השליטים הנוכחיים של המדינות הערביות אינם יכולים לקבל שלום אשר יוכתב לנו על-ידי מדינות המערב, כי פירושו של שלום כזה בשבילנו הוא חיזוק ההשפעה המערבית בארצותינו והגברת השיעבוד.

שלום כזה היה אולי מביא לכם תועלת חומרית מידית, אבל לנו לא היה נותן מאומה מחוץ לאותו דבר שמתפזר אנו רואים וממנו אנו רוצים להיפטר, כפי שכבר הסברנו לכם הטיבה-היטב. שיעבוד בריטי גלוי או מוסתר בחסות ההשפעה האמריקאית מסוכן לנו לא פחות מהקומוניזם, שאנו רואים בו קללה גדולה, ואנו שואפים להיפטר מכל אלה.

„נראה לנו שממשלתכם נוז לה שהשיגה את החרות, אולם אינה חוששת לחיזוק השיעבוד אצלנו. אם ממשלתכם אינה מבינה אתנו, יתכן כי העם הישראלי יבין אותנו יותר טוב, כי מה שמחייב ממשלה אינו מחייב עם.“

מכתב לבן-גוריון

מרות הכה, הפיחה הפגישה עם „הזקן“ (כפי שקראו לאסף) תקווה חדשה בלב מנהיגי המחחרת. הם קיפו כי בעקבותיה יישלח אליהם סוף-סוף אדם פוליטי, שיסכם אתם את הצעדים המעשיים שיש לנקוט בהם במשותף להכנת המהפכה בעיראק.

זמן מה אחרי שובו של אסף קיבלנו מבגדאד שאלון בן כמה עיפים. העיקרי: מה תהיה עמדת ישראל אם האנגלים ירצו לשלוח טור שריון לעיראק, דרך ישראל, למחרת המהפכה שחוללו בבגדאד. לנגד עיני המחחרת עמד כנראה זכר כשלוון המרד הלאומי של ראשיד עלי אל-כיליאני משנת 1941, שדוכא על-ידי הטור המשוריין הבריטי („טור קינגסטון“) שעלה על בגדאד מבשר-הירדן.

העברתי פניה זו לאסף, על גנת לקבל את התשובות של צמרת השלטון. מעולם לא קיבלתי תשובה למכתב, המונח היום בתיקי משרד-החוץ. מצדי ביקשתי את ציון לשגר למרכז בבגדאד תשובה עדינה, ולרמוז בה שלפי שעה אין לתלות תקווה מופרזת בעמדת ממשלת-ישראל.

בינתיים נחתש המגע ביני לבין שילוח, שעמדתו נתרכבה במקצת לאור חתחת-הדעת החיובית השקולה של אסף. אולם היחסים הלבביים לא האריכו ימים: מבגדאד באה דרישה תקיפה מאד שציון יבוא מיד לפגישה בארץ הניטרלית. אמנם יכול היה ציון לצאת בלי אישור, כי בינתיים הוחזרו לו דרכונו העיראקי ותעודת-המסע המורה שנטאה את החותמות הישראליות — אולם הוא חשש לעשות זאת, בפחדו ששילוח עלול פשוט למנוע את שיבתו לישראל כתייר בעל חופש-תנועה.

כך הגענו שוב לדיון ודברים. שילוח טען שאינו יכול לעשות דבר לפני שידון עם ראש הממשלה ושר-החוץ על הדו"ח של אסף, וכי בכלל אין לדון בדברים רציניים כאלה בחפזון. כאשר המשכתי לחזק עליו להתחיל בפעולות מעשיות, התרתח. „לא אכזים שאדם אחד ימנה את עצמו כקצין-קשר פוליטי ושאוחר ישראל ימנה את עצמו למפקח פוליטי עלינו! מעולם לא הביע בצורה גלויה כל כך את התנגדותו היסודית לפעולת בן-אפרים ולפעולתו. הבנתי שאין מנוס, ויש שוב לפנות אל דויד בן-גוריון. ביום ה' במרס, 1952, שלחתי לו בחתימת ציון בן-אפרים מכתב מפורט נוסף. הוא הסתיים במלים הבאות:“

...השתיית התשובה החיובית מצד נציגי מדינת ישראל, לאחר כל אותן פגישות שנתקיימו (בעיר הניטרלית) בחודשים האחרונים, ובפרט לאחר הפגישה האחרונה עם מר מיכאל אסף, עלולה להרמיץ את אנשי המחחרת... לאור התפתחות אחרונה זו רואה אני מתפקידי המחובתי לפנות שוב אל הוד מעלתך בנוסיון אחרון לברר באופן סופי אם האנשים המוסמכים, המספלים בנידון במדינת ישראל, מוכנים לעשות את הצעדים החיוביים המוקדמים, על גנת להוכיח את יחסם החיובי הנאות לפנית השלום החוזרת המתמדה ובעקבותיה מצד התנועה הערבית בעיראק מזה שנה וחצי.

„מסיבות הוועדה משקל מוטל עלי לסייך לבקש מאת הוד מעלתך לכבדני בתשובה עד יום רביעי זה, ה'13 במרס 1952, ובלב כבוד ובצער כנה הריני להודיע כי חוסר תשובה לפנית הסופית הזאת תובן כתשובה שלילית, והנציגים הערביים יוחזרו (מהעיר הניטרלית)

בהכרה כי מצפונם טהור ונקי מכל אחריות ואשמה מכלשון מאמצם ופניתם לשלום אל מדינת ישראל, אשר דחתה את ידם המושטת לקראתה לשלום-אמת.

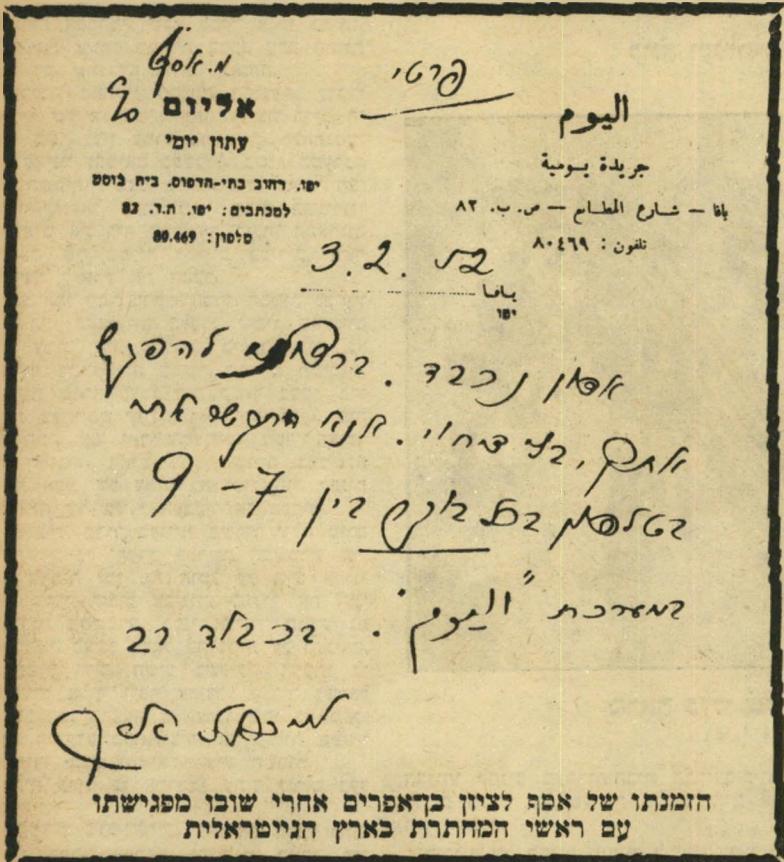
„הריני נשאר, הוד מעלתך, מכבדך ומוקירך בנאמנות, ברגשי כבוד, (חתום) ציון הן אפרים, בשם התנועה הערבית בעיראק.“

מינוי ועדת הפעולה

תוצאת הפניה הזאת היתה הזמנה פתאומית לשיבה אצל שילוח. בכואי לשם יחד עם ציון מצאנו שם את שילוח, אסף ומשה ששון. בפתיחת הישיבה הוציא שילוח את מכתבי לראש-הממשלה וקראו בקול רם. בתמימות רבה שאל מה נשתנה פתאום שראינו צורך לפנות לביגיי.

בנאום קצר העמיד פנים תמימות עד להפליא, טען שלא העמדנו אותו אף פעם אחת על המשמעות הפוליטית העמוקה של ההצעה העיראקית, וכי חשב שהמדובר רק בעניני תרבות. נטלתי את רשות-הדיבור ועניתי לו בחריפות שיש להתפלל על היתממותו, וכי כל צדדי ההצעה העיראקית — כולל הקמת בסיס צבאי בישראל — נדונו בינינו באריכות.

על כך ענה שילוח בנאום ארוך עוד יותר, האשים את ציון ואותי בכך שאיננו מגלים את כל הירונו לנו, דבר שהוא מחובתנו — האחד כיהודי, והשני כאזרח ישראלי התיק — וכי הערבים עצמם לא מסרו את כל הפרטים לשילוחו מיכאל אסף. ציון התפרץ כאן בכעס ושילוח עצמו הכשיל את שליחות אסף, וגם אסף עצמו התערב והעיר שהשליחות הוכשלה

בגלל העדרו של ציון בן-אפרים. שילוח נכנע עד כדי כך שהסיר את ההאשמות נגד ציון, אותן השמיע בהודמנויות קודמות, ולמעשה אישר שציון פעל בכנות וברצון טוב. בסיום הציע שילוח לדחות את כל העניין הפוליטי עד שיוכל לסכם את דיוניו עם שר-החוץ וראש-הממשלה, ובינתיים לפתוח בפעולות ליצירת מגע תרבותי ואינפורמטיבי גרידא. לכך ביקש את הסכמת ציון. למרות שגם אסף, גם ששון וגם אנוכי שלחנו לציון מבטים מתחננים שיסכים, טען ציון כי הצעה זו פירושה למעשה תשובה שלילית. המחחרת העיראקית, אמר, מתכוננת לחולל מהפכה, ולא לעסוק בעסקי תרבות.

שילוח עט על הזדמנות זו וטען שאם ציון מסרב לשתף פעולה, פירוש הדבר כי המחחרת העיראקית היא האשמה בניתוק המגע, ולא ממשלת ישראל, כפי שטענו במכתבו לראש-הממשלה. הבנתי את הסכסס וביקשתי את ציון לצאת לרגע החוצה. בתוך, באחרי הצה, שיכנעתי אותו להסכים להצעת שילוח, כדי שלא לתת לו תירוץ שאנתנו הכשלנו את המשאומתן. בחזרונו סוכמה הצעת-הפרשה: בינתיים נפעל בשטח התרבותי, והענין הפוליטי נדחה זמנית עד לסיכום סופי של ראש-הממשלה. ציון קיבל על עצמו להמשיך בקשר עם המחחרת, תוך הסתייגות, כפוף להבטחה זו.

בסיום הפגישה הורכבה רשמית ועדת-הפעולה, בהשתתפות מיכאל אסף, משה ששון, ציון ואנכי, עמה הבטיח שילוח לקיים מגע הדוק. שילוח עצמו מינה את אסף כיושב-ראש הוועדה, וביקש ממנו להגיש לו בהקדם הצעת-התקציב.

עבד אל-נאצר פועל

א יצאתי אופטימי מפגישה זו. אולם אני לא תיארתי לעצמי שסוף ועדה זו יבוא עוד לפני שהחלה בפעולה. היא נולדה תינוק מת.

ימים מעטים אחרי הפגישה בקריה וביום ה'2 במאי, 1952, פורסם בדבר מאמר בחתימת מ.א. שרמו על פניה ערבית למדינת ישראל, העושה לפתוח אפיקים חדשים. מאמר זה הכיל את המלים: „... אפילו בארץ המתנגדת לנו ביותר, יש מעין סימנים, כי מתחוללת והולכת תמורה גדולה. ידועים לנו אילו מקרים על תמורות מן הקצה אל הקצה, כלומר: משילוח קיצוני של יהודים לגיזושים של ברית יסודית, מקפת, לשינוי פני הדברים בכל המרחב הערבי על ידי פעולה הרמונית ומלוכדת בין מדינת ישראל ובין מדינת המזרח התיכון. ראשית של נבטים, נבטים זעזערים בהרה. אולם כמו שהופעת מדינת ישראל מחדש בחלק זה של העולם היא בעיקר-עיקרה פרי ההכרה, הרצון, המאמץ של עם ישראל, כן גם קיומה הגיבורי של מדינת ישראל ולא רק בשדות הקרב, ועל אף כל חולשותיה וליקוייה — קיומה זה הוא העיקר בהפיכת ליבות בני המזרח ביחסם אל מדינת ישראל. גם כאן דרושים מאמצים בלתי-פוסקים וסבלנות לאין-שעור.“

מאמר זה, שנכתב על-ידי מיכאל אסף עצמו, היכה גלים בחוגים הקרובים לבעיות ערב. אולם התוצאה היתה שלילית ביותר: כפי שסיפר לי אסף, קיבל גניפה חמורה מפי שילוח. זה הגרש את הסאה. אסף נפגע קשות, משך את ידו מכל הענין, ולמעשה הסתלק מן הוועדה שהוקמה זה עתה. כך פורקה למעשה. היא נקברה בשקט.

זה היה בחודש מאי, 1952. כעבור חודשים פוצה במצריים המהפכה הגדולה של גמאל עבד אל-נאצר, ששינתה לחלוטין את מצב-הרוח במרחב.

(הפרק האחרון: הערבים נותקים את המגע)